Видавництво „Наша Воля“ — ч. 3

Модест Левицький

Паки й паки

(Про нашу літературну мову)

Ціна К 12·—

1920 р.
Відень — Київ

Видавництво „Наша Воля“ — ч. 3.

Модест Левицький

Паки й паки.

(Про нашу літературну мову.)

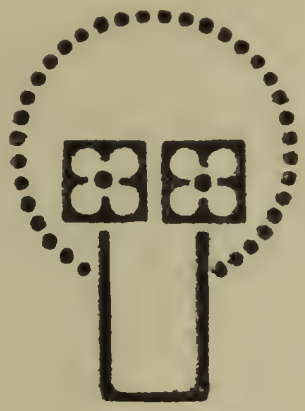

1920 р.
Відень — Київ

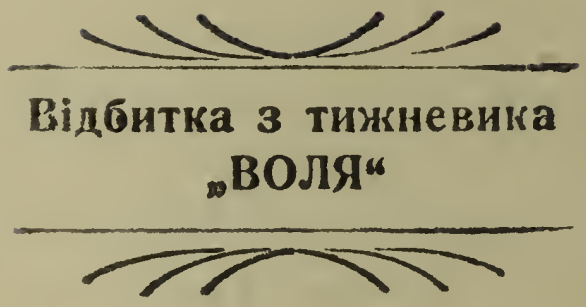

Відбитка з тижневика
„ВОЛЯ“

Друкарня „Форвертс“, Відень V.

491.79
L579p

У третє доводиться мені ставати в обороні нашої мови не від ворогів, а від добрих людей, своїх таки, Українців. Обороняв я нашу мову в „Літ.-Наук. Вістнику“ й у „Світлі“ ще за того часу, коли вперше настала нам змога писати рідною мовою (після революції р. 1905). Почалася тоді жвава, енерґійна праця на ниві нашого письменства у всіх його галузях; до цеї роботи бралося багато щирих і охочих людей, що раді були послужити рідній справі. Але щирости й охоти, а навіть знання й таланту не досить було, не завжди досить: багатьом із тих робітників бракувало знання рідної мови й бажання навчитися її, як слід.

Подекуди виправдувалося це тим, що всі ми вчились у школах чужою нам московською мовою. Але це виправдання дуже слабке й нікчемне: адже-ж Котляревський, Квітка, Шевченко, Куліш, Марко Вовчок, Грінченко, Конисський, Комарь, Єфремов, Матушевський, Прокопович, Д. Дорошенко й инші теж училися московською мовою, а проте писали й пишуть вони чистою і гарною вкраїнською мовою, не калічать її. Значить — школа не оправдання для тих недбалих, що, забувши

всяку шану до рідної мови, калічать її так, що иноді й пізнати трудно: чи це вкраїнська чи поганенька московська мова. Це недбальство наших „хахловъ“ використовують иноді вороги для глуму над нашою мовою:

— „Помилуйте, да вѣдь это тотъ-же русскій языкъ, діалектъ его, жаргонъ какой-то, а вовсе не особый языкъ“.

Отже не так винна школа в цьому сумному явищі; є тому инша причина. На мою думку ось що:

1. Непошана до рідної мови, брак національної поваги, як у того Бенавентури Копача, якому однаково: чи скарбів у землі шукать, чи „малороссійськія стихотворенія“ писати, чи там чоботи шити — рівноцінні професії. Для справжнього патріота, свідомого, інтеліґентного, — рідна мова є святиня, до якої не можна братися немитими руками.

2 Первородний гріх більшости Вкраїнців полягає в тому, що всякий з них уважає себе за авторітет у питаннях нашої мови, а своє село чи містечко, де він, народився або довго проживав, уважає за „пуп землі“ вкраїнської. — „У нас так кажуть“ — тай годі. Не тільки tertium, але alterum non datur.

По першому пункті не варто довго й балакати, бо це буде горох до стіни: Бенавентуру Копача ніякими резонами не переконати; таким він і помре. По другому можна і треба багато сказати.

Дійсно мова наша має багато діалектів; подекуди, тому є й політичні причини: неприродній, ненормальний

поділ, протягом віків, нашої батьківщини на австрійську (vide польську) і російську Вкраїну. В першій мова розвивалася під великим впливом польської, а подекуди й німецької мови, а в другій під іще більшим натиском московської, яку скрізь заводили примусом; особливо цей московський вплив виявився в тій частині Вкраїни, що межує з Московщиною: в Харківщині та Вороніжщині.

Спитає хто може: а де-ж той справжній „пуп землі вкраїнської“ що до мови? Його нема. Теоретично місце йому було-б в осередку Придніпрянщини, тоб-то в Київщині, Полтавщині та Чернигівщині. Але практично й там нашу мову дуже попсувало те примусове „обрусеніе“ через школу, військо, суд, адміністрацію. Ті люде з цеї Придніпрянщини, що найменше підлягали обмосковленню (неписьменні жінки-селянки в маленьких, глухих селах), зберегли найчистішу нашу мову; і дійсно иноді слухати їх мову можна, як справжню мелодію, чисту музику нашого слова. Та, на жаль, ті жінки не беруть активної участи в нашому письменстві.

Отже не до Бенавентур Копачів буде моя мова і не до тих „товаришів“ — фанатиків, яким партійна програма дорожча за рідний край, а до тих, у кого ще не атрофувалося почуття національної гідности; до тих, хто щиро, не за гроші, або владу любить батьківщину, любить її не по партійній програмі, а всім єством своїм (хоч по думці Винниченка це все єрунда, якою ці-

кавиться тільки неклясова дрібно-міщанська сволоч), хто готов оддати, — не кажу вже всього себе, а — частину праці й часу свого, щоби навчитися хоч не калічити рідну мову. Час — бо для цього настав важливий: тепер ми творимо свою державу, а державна мова має не останню вагу в цій творчій роботі. Коли твориться щось нове, то треба-ж творити його відразу добре, щоби не довелося потім переробляти, поправляти, латати, набіраючись сорому за це і перед світом і перед потомними поколіннями.

* * *

Не буду повторювати все, що писав я колись у „Л. Н. Вістнику“ і „Світлі“, а повторю лише загальні основи обвинувачень, які я й нині ставлю недбалим нашим письменникам, перекладачам, публіцистам і взагалі тим, що пишуть — чи то відозви, чи накази, чи просто службове листування.

Калічення нашої мови торкається майже всіх боків її: окремих слів (лексики), фонетики, граматики і стілю взагалі. По цих пунктах розгляньмо гріхи наші проти рідної мови.

Гріхи що до лексики.

1. Вживаються чужі слова, московські або польські, коли в цьому нема ніякої потреби, бо маємо відповідні свої власні. Я, крий Боже, не хочу вигонити з нашої мови чужі слова, без яких вона, як і всяка инша мова,

обійтися не може: театр, телеґраф, культура, електрика, елемент, кредіт, кооперація, радій і т. ин. Їх однаково розуміє і Француз, і Грек, і Німець, і всякий Славянин. Иноді можна утворити своє власне нове слово: літак замісць аероплян, самохід замісць автомобіль; але далеко в цьому не слід заходити і не варто переміняти слова, що вже більш менш здобули собі права у нашій мові, напр. фотоґрафія, електрика, спорт; замісць них де-хто хоче поставити невдалі новотвори: світлина, громовина, змаг; такі спроби можуть дійти до смішного і дати нагоду для глузування дурним „лоботрясамъ“, ворожим до нашого національного відродження; їх особливо багато серед Московців, що загалом усі — фанатичні прихильники „єдиної-неділимої“.

Отже не про ті неолоґізми кажу я, а про ті, зовсім непотрібні нам, московські й польські слова, тому непотрібні, що ми маємо свої власні, ше кращі. Наприклад:

Борба = боротьба, борня, змагання.

Бочонок = барило, барильце.

Бумага = папір.

„На що стали на папері
Сумними рядами“. Шевч.

Відворотний = гидкий, огидний.

Вірьовка = мотузок, мотузка. (Я волів-би вже шнур, шнурок, хоч воно з німецького).

Вкінці = нарешті, остаточно.

Вп'ять = знов, знову.

Даром = дурно, марно.

Добича = здобич.

Доход, дохід = прибуток, зиск, користь.

Дріжати = тремтіти, труситись.

Забор = тин, баркан, пліт.

Завіщати = заповідати, відписати на кого

Звізда = зоря.

Зовні = (извнѣ) — з'окола, назверх.

Зовнішній = околишній, зверхній.

Жара = спека, духота.

Красавица = красуня.

Клад = скарб.

Кусок = шматок, клаптик.

Мнимий = гаданий, непевний.

Монах = чернець.

Надіятись = сподіватись, покладатись, гадати

Наоборот = навпаки, всупереч.

Наслідство = спадщина, дідизна.

Нарочне = навмисне, зумисне.

Необхідний = конечний, конче потрібний.

Необхідно = треба, конче треба, притьмом треба.

Нутро = осередок, утроба.

Не по нутру — не по йому.

Обида = кривда, зневага.

Обижати, оскорбити = кривдити, ображати, зневажати.

Обнадіяти = запевнити, забезпечити.

Ограничений = обмежений.

Окружений = оточений.

Огірчення = смуток, жаль, журба, турбота.

Опит = досвід, спроба.

Опитний = досвідчений, бувалий.

Осторожно = обережно, обачно.

Охота = (галицьке: полювання) — лови.

Охотник = (гал.-мисливець) — ловець.

Паломник = прочанин.

Пир = банкет.

Побіда = перемога.

Розличати = відріжняти, роспізнавати.

Свобода = воля.

Освободити = визволити.

Слідуючий = наступний, дальший, другий.

Случай = випадок.

Создавати = утворювати.

Средство = засіб.

Ужас = жах, страх.

Черта = риса, смуга.

Ящик — скринька, шухляда (старовинне: пуздерко).

Оце я навів де-кілька таких прикрих, „відворотних“ московізмів; але вони трапляються в сучасних наших

книжках і ґазетах не десятками, а сотнями, аби тільки придивлятись уважно. Та то-ж то й лихо, що ми занадто байдуже ставились і ставимося до засмічування нашої мови чужими, непотрібними нам словами; де-які з них так уже приросли до нашої мови, що мабуть і збутися їх уже годі.

Наприклад: кладовище (моск. кладбище) замісць нашого: цвинтарь або могилки (Волинь); колодязь (моск. колодецъ) замісць нашого: криниця; хазяїн так само непотрібне нам, як галицьке ґазда, бо ми маємо своє: господарь.

„Я господарь в хаті“! (Руданський)
„Ой комаре-господаре,
Де ся скажеш поховати?“
„Добрий вечір тобі, пане-господарю!“
„Обізвалась жовта диня,
Гарбузова господиня“ (народні пісні).

Так само й Галичане настягали силу полонізмів у свою мову і не помічають уже їх, як наші лівобережці не помічають московізмів. Ось де-кілька прикладів із сотень:

Зголоситися (zgłosić się) = наше: озватися, обізватися.

Карк (kark) = в'язи.

Крок (krok) = ступінь.

Морд = душогубство, убивство.

Попертя (poparcie) = поміч.

Терен = ґрунт, місцевість.

Офензива = наступ.

Цофатися (cofać sie) = відступати.

Файний (німецьке fein) = добрий, тонкий.

Узглядняти (uwzględniać) = брати на увагу, вважати.

Знесли цензуру = зняли (знести можна щось до купи).

Гостинець (gościniec) = шлях, дорога. На Великій Україні гостинець є — дарунок.

Зголоситися (zgłosić się) = озватися.

Закидати (zarzucać) = обвинувачувати, докоряти.

Заводити, завести (zawodzić) = обманити, одурити.

Завішення зброї = замирення.

Кусити (kusić) = спокушати.

Недописати = не справдити надій.

Обоятний (obojętny) = байдужий.

Огород (ogród) = сад, садок. Українське город — де росте капуста, морква, фасоля, то-що.

Ярина (jarzyna) = городина. Ярина вкраїнська — те, що в полі по весні сіють.

Передвиджувати = передбачати.

Подивляти (podziwiać) = дивуватися

Пописатися, списатися = відзначитися.

Тішитися зглядами (cieszyć się względami) = користуватися прихильністю чи ласкою.

Мужатка (молодиця), кревнячка (родичка), кузина (сестра у перших).

Иноді Галичане, помічаючи свої полонізми, намагаються переробити їх так, щоби найменше подібно було до ненависного їм польського і, може під впливом своїх москвофілів, замісць полонізму витворюють чудацький московізм, але на польський штиб; напр. заосмотрений в зброю (zaopatrzony w broń). Дієслова „смотріти“ у нас нема; це московське слово; а в зброю — це форма цілком польська. Найпростіше було-б по нашому: забезпечений зброєю. Уникаючи Сціли, Галичане попали в Харібду і витворили таке польсько-московське диво.

Як-же позбутися нам того впливу московської й польської мови, коли він так в'ївся в нашу інтеліґенцію, а подекуди і в народні маси крайньої східньої та крайньої західньої частин України, що вже його й не помічають?

Без упертої, свідомої праці нашої інтеліґенції над собою це не зробиться; бур'яни з ниви самі собою не щезнуть: їх треба полоти. Треба працювати над собою, помічати свої помилки, студіюючи чисту народню мову і твори тих письменників наших, що шанували рідну мову, як святощ, і вносили свої твори у скарбницю нашого письменства з побожним почуттям, а не вдирались у ту святиню, як „товарищи“-большевики, або п'яні босяки,

з базарною лайкою, недопустимою в письменстві, за тим, щоби напаскудити там, нагадити, насмердіти й наплювати в очі осоружній їм „дрібно-міщанській не-клясовій сволочі“.

Студіюючи народню мову по живих джерелах її, по творах тих свідомих наших письменників, треба поруч із цим провіряти й виправляти свою власну мову, особливо, коли робити переклади з московської мови.

Наша мова багатіша за московську й польську; сперечатися з цим може тільки той, хто її не знає.

Багацтво мови міряється подекуди числом сінонімів у ній. Сіноніми, як ті фарби в руках артиста-маляра: що їх більше, то кращий і соковитіший вийде малюнок. І не багато праці, але багато уваги й любови треба, щоб ознайомитися з тими скарбами нашої мови і використати їх та ще може й збільшити їх, збогатити ту скарбницю, добуваючи для неї те, що погубилося віками неволі, привалене по закутках чужим сміттям і мотлохом.

Хто попрацює в цьому напрямку, той побачить, що лексичного матер'ялу в нашій мові значно більше, ніж в инших славянських мовах. Де-які приклади я подав у передмові до моєї граматики для самонавчання („І ворогам і добрим людям“); подам іще де-які.

Візьмім наприклад слова, що означають красу. Крім безпосередніх термінів ми маємо багато таких виразів (сінонімів), що те саме малюють иншими тонами, — слабшими, густішими, иноді алеґоричними, гумористичними.

Гарний.
Красний (моск. красивый).
Гожий (пригожій — позичене у нас).
Вродливий.
Хороший (зовсім не те, що моск. „хорошій").
Ставний (представительный?)
Лепський.
Принадний (привлекательный).
Не поганий (не дурной).
Не аби-який.
Не ликом шитий.
Аж очі в себе бере.

До багатьох із них можна додати ще приросток пре для вищого або найвищого степеня.

Оце я набрав 12 термінів (їх певне більше) для ознаки краси в ріжних її відтінках і ледве назбірав на половину їх одповідних московських термінів. Те-ж саме буде, коли ми візьмемо слова для ознаки протилежної прикмети, або знов по инших яких катеґоріях. А вибіраючи ті сіноніми, студіюючи їх одтінки, ми навчимося й використовувати їх, ті гарні своєрідні фарби й тони й відтінки, і не треба нам буде запозичатися в бідніших сусід наших.

2. Далеко гірше лихо, коли вживають наших таки, вкраїнських слів, але не в нашому, а в московському розумінні. Бо чужі слова, коли вони нам зайві, непотрібні, не трудно буде викинути й поставити на їх місце наші;

це зробиться помаленьку; зроблять це наші діти, коли вчитимуться у школах рідною мовою і навчаться шанувати її краще за своїх батьків. Але наше слово, недоладно вжите, не викинеться, а тільки попсується його своєрідний зміст, утратить воно свій аромат, просмердиться квасом та „кислими щами“.

Цих слів привів я низку в кінці моєї граматики; але, що я надаю цьому багато ваги, то наведу їх ізнов, трошки доповнивши, бо маю надію, що не все-ж то буде „горох до стіни“, а може й стане тою краплею, що камінь довбає. Хочу бути оптімістом і вірити, що совість не у всіх Українців, що пишуть, — камінь.

Аби не значить щоби, а відповідає московському: лишь-би, польському: byle-by.

„Аби день до вечора“.

Бесіда не є московська „бесѣда“, а „пирушка“. Отже не можна вживати цього слова замісць нашого „розмова“. Коли сказати: „мав бесіду з анґлійським послом“, то це виходить, ніби випив із ним по чарці, або й більше, і по приятельському побалакав.

„Бесіди не може бути о тім“ — це дуже поганий для нас переклад московського: „не можетъ быть и рѣчи о томъ“. По нашому краще й простіше було-б: що й казати.

Відносини, зносини, обставини, умовини = моск.: отношенія, сношенія, обстоятельства, условія. Краще було-б, де тільки можна, обходитися

без цих штучних слів, стараючись повернути речення так, щоби замісць того іменника стало дієслово, напр.: в яких відносинах він до тебе? — як він ставиться до тебе?

Вірватися = моск. оборваться, а не — ворваться.

Вломитися = моск. сломаться, а не — вломаться. Вірватися може шнурок, мотузок, а вломитися — гиляка, драбина. Отже сказати, як це було колись в „Раді“: грабіжники вірвались у хату... їх вломилося шестеро — це буде дуже прикрий і гидкий московізм.

Вид = моск. лицо. Ні в якому разі не можна вживати таких московізмів, як: „поставив йому на вид“, або: „вивісити спис членів на виду“, бо як це перекласти назад на московську мову, то вийшло-б: „поставилъ ему на лицо“, „вывѣсить копье членовъ на лицѣ“. По нашому буде: поставив йому під увагу, виставити список членів на передньому місці.

Воздух. Цього слова нам дуже боятися не треба; воно старо-слав'янське (воздушки у церкві), вживає його й наш народ у Галичині та Гуцульщині; не слід його скрізь заміняти словом повітря, бо воно у нас має трошки инше значіння, ніж польське powietrze: морове повітря, пішло якесь повітря на птицю (як іздихає птиця), повітрям тут смердить; геть заповітрили мені хату, аж усидіти не сила, — жалілися селяне після того, як ім зробили дезінфекцію

карболкою, хлором та формаліном. Отже замісць: виїхав у село на свіже повітря — краще було-б: на чистий воздух.

Впродовж = моск. вдоль, а не впродолженіе. Можна сказати: впродовж поля, але не можна: впродовж де-кількох днів чи місяців, а треба: протягом де-кількох днів, місяців.

Год — хоч цей корінь і є в українській мові (година, годувати), але по що-ж маємо вживати московізму, коли маємо своє гарне: рік (торік, роковини).

Губи = моск. грибы. У нас є слово губа (не роби з губи халяву), але вживається воно тільки в однині. Отже московське „губы" краще було-би перекладати: уста, або де можна — рот. Бо в селі, особливо в західній Україні, таке речення, як: „у неї побіліли губи" — можуть зрозуміти: „побіліли гриби".

Гуляти = моск. оставаться без дѣла (звідси слово: прогульні дні). Можна сказати: „погуляйте тут" (тоб-то: посидьте трохи, підождіть), поки я листа напишу. Гуляють у карти то-що: „ось вам, діти, забавки, — погуляйте собі, бо мені з вами ніколи." А московське „гулять" по нашому буде: прохожатися, піти на проходку.

Дивитися = моск. смотрѣть, осматривать, і буде це слово середнього стану, що не може мати при собі простого додатку у винувальнім одмінку (кого?

що?) Отже ніяк не можна сказати: „я дивлюсь книжку“ або „роздивитися справу“. Дивитися можна на книжку, на небо, роздивитись по хаті. Справу можна розглядати, розглянути,

Дивуватися — поганий московізм; по нашому треба: дивуватися.

Добрий — у нас не має того другого, побічного значіння, як у московській мові: „большій“. Добрая половина не можна перекладати: добра половина, а хиба: більша половина (та й то це логічно не гоже, бо половини обидві однакові, а коли одна більша, то це вже не половина, а частина).

Добича — московізм, треба: здобич.

Журити (моск. журить) — такого слова нема в українській мові; є: дорікати, докоряти. Наше журитися = моск. унывать, озаботиться, пригорюниться.

Заговорити може знахорка зуби, або-що; є й московське таке саме. А „заговорить“ у розмові — краще буде: промовити, озватися.

Займатися можуть дрова, солома, то-що; а для перекладу московського „заниматься“ треба шукати инших слів: працювати („заниматься акушерством“).

Затопити піч — це московізм; треба: роспалить у печі. Затопити у прямому розумінні можна човен або щось инше у воді; або ще кажуть

(в убічному розумінні): затопив ломакою по голові, кулаком по виду.

Збігати, з'їздити, сходити, зняти, ці всі наші слова неправильно вживаються для перекладу московських: сбѣгать за докторомъ, съѣздить въ городъ, сходить въ лавочку, снять квартиру.

У нашій мові ці слова мають своє просте розуміння: збігати, з'їздити з гори, сходити з дзвіниці, зняти шапку, кожух. Отже: збѣгать за докторомъ — побігти по лікаря, съѣздить въ городъ — поїхати до міста, сходить въ лавку — піти у крамницю, снять квартиру — найняти помешкання.

Заставити = моск. заложить. „Заставив кожух і пропив гроші". А моск. заставить по нашому буде: примусити, присилувати. Була колись у „Раді" така незугарна штука: „батьки здихають, що дітей їх заставляють держать исшити. „Здихає" худоба. А треба було-б: батьки зітхають, що дітей їх примушують складати іспити.

Згубити вживається у простім розумінні, про якусь річ: згубив гроші (випали з кишені), люльку, батіг. Але: згубити надію — дуже негарно; краще буде: втратити надію.

Зараз = моск. сейчасъ, немедленно, — не слід уживати там широко, як це у нас робиться, оглядаючись на московське сейчасъ. Зараз у нас має значіння моментальности дії (за-раз), так само, як польське

zaraz: „дайте мені води“ — „зараз“ — тай годі. А казати: „їй зараз 40 літ“ або „у парляменті зараз розглядається питання“ — дуже негарні московізми; треба: „їй тепер (teraz, obecnie) 40 літ“, „тепер (або нині) у парляменті розглядають питання“ (питання не може розглядатися, бо очей не має: „ходить по хаті і розглядається“); а ще краще: питання обмірковують. Московське „сей часъ“ є властиво наше слово (сей час), експропріоване у нас ; а ми з тою експропріяцією, як і з багатьма иншими (навіть нашого власного імення „Русь“ примирились і підставляємо переклад замісць оріґіналу.

Зліва — краще ліворуч.

Із-за — московізм і „із-за того“; краще: з приводу того, або через те. Навіть: „із-за хати“ не годиться, бо треба: „з-поза хати“.

Клятва — московізм; наше слово — присяга. Клятва більше вже наближається до прокляття (клену, клятий, проклятий).

Кожний — не слід уживати занадто часто і скрізь, де по московському стоїть „каждый“; часто його можно заступити заіменником всякий.

Кожного дня, місяця, року, години — теж московізми, бо у нас є: що-дня, що-року і т. д.

Край — частіше вживається в нашій мові в розумінні кінець, границя: от і край! Моя хата зкраю; край берега у затишку. А в розумінні країни (як от моск.

юго-западный край) тільки вкупі з прикметником рідний.

Лишитися = моск. остаться, а не лишиться (наше: позбутися, втратити). Отже дуже прикрий московізм буде: лишитися місця (= остаться мѣста?). Треба сказати: втратити посаду, або хоч: лишитися без посади (остаться без мѣста); гірше буде: лишитися без місця, бо „місце“ у нас має тільки пряме розуміння: там, де стоїть чи сидить людина.

Лічити, рахувати = моск. считать, — у нас уживається у чисто математичному розумінні: лічити гроші, або-що. Замісць таких недоладніх висловів, як: „лічив його своїм другом“ або „рахувати своїм обов'язком“ треба: „мав або вважав його за свого друга“, „покладати за свій обов'язок“.

Любий = моск. любимый, возлюбленный, але ні в якому разі не любой: люба дівчина, люба дитина. Але сказати: „любий звощик вас туди довезе“ — це просто анекдотичний московізм, замісць: всякий звощик, або краще — візник. В тому-ж розумінні Галичане, а за ними й де-хто з Наддніпрянців уживають полонізму: перший-ліпший.

Між тим = тим часом.

Місто = моск. городъ, польс. — miasto; ніяк не можна вживати, як це роблять обмосковлені лівобережці й слобожанці, в розумінні місце = моск. мѣсто, польс. miejsce. „Поставити на місто“ = моск. поставить на городъ.

Мимо — повз або поуз, з родовим іменником: „їдьте повз церкви“.

Монах — по нашому чернець.

Назначити = поставити чи покласти знак: „мої гуси всі назначені“, „я вже свої копиці назначив“. А московське; „назначить помощником“ буде: „призначити за помішника“.

Наказати = моск. приказать, а моск. наказать = наше покарати.

„Ой казала мені мати ще й наказувала“.

Наступати — можна ногою; ще иноді: „ой наступає чорна хмара“, „орда наступала“. Але прикрий московізм буде: „наступила весна“ і треба: „настала весна“.

Неділя = воскресеніе, а моск. недѣля = тиждень. Отже ніяк не можна підставляти одно замісць другого. „Він обідав тільки раз у неділю“. — „А хіба в неділю треба обідати двічі?“ — спитає наш селянин.

Осібний = моск. особый, отдѣльный. „Сіли в осібну хату“.

Особистий = личный. „Мав особисту з ним розмову“

Особливий = особенный. „Сталася особлива подія“.

Оці три слова иноді перемішують, уживаючи одного замісць другого.

Піднести — у нас уживається тільки в прямім розумінні. „Дайте, бабусю, я вам піднесу кошика“.

„Піднеси вище драбину“. Але : піднести адресу або привітання — це московізм; треба: подати адресу, привітання або як инакше (вшанувати, чи-що).

Піднятися — значить підняти поділ спідниці або сорочки. „Така калюжа, що мусіла піднятися вище колін“. Отже дуже незугарно (і порноґрафично) буде таке речення: „увійшов суд, і вся публіка піднялася“ (замісць: встала), або-ж: „авіаторша піднялася на аероплані“. — „Ото соромитниця!“ — сказали-б селянські жінки. Треба: злетіла.

Підчас (подчасъ) — иноді, де-коли.

Піч — у нас та, де варять іжу, а груба, грубка — для нагрівання хати. Отже дуже гидкий московізм: затопити піч або пічку замісць: роспалить у грубі, грубці.

Пішов геть! — недотепний переклад моск. „пошелъ вонъ!“ По нашому досить буде: геть! або вже: йди геть!

Повід — це частина уздечки, і не можна вживати цього слова замісць нашого привід. „По этому поводу“ = з цього приводу.

Пожалувати = моск. пожалѣть, а не пожаловать. Пожалував грошей, праці, коней. А моск. „пожаловать орденъ“ = дати або призначити орден.

Позаяк (моск. потому что, такъ какъ) — дуже незугарно видумане слово; непотрібний нам цей новотвір, коли маємо наше старовинне понеже, що

вживається в Галичині в письменстві і в живій мові. Чого-ж маємо викидати своє гарне і предковічне і витворювати замісць його якесь недотепне позаяк?

Поклястися — нема у нас такого; це московізм. Треба: присягнути, побожитися. У нас є — клясти, клятий.

Помішати — можна борщ ложкою, а не по московському: „помішав мені працювати“ (не дав, перешкодив).

Понести втрату — по вкраїнському не можна, бо це слово вживається у нас тільки в прямому розумінні: понести курчата на базар, паски до церкви святить, дитину хрестити: ще можна: понесли коні. А моск. „понести убыток“ = мати втрату чи шкоду.

Постійно — краще булоб-би повсякчас.

Похвала, похвалка = моск. угроза; а московська „похвала“ буде просто хвала. „Не боюся я твоєї похвали“. „Нещира хвала гірша за щиру догану.“

Приказувати, приказ — суть московізми, замісць наших: наказувати, наказ. „По приказу п. міністра“ = з наказу п. міністра. „Приказувати“ має у нас инше зовсім значіння: „дотепно говорити комусь у ріфму“; бувають такі метці парубки на вечорницях: „Так Стецько, вражий син, приказує, що всі аж за боки беруться“.

Прикинутися — може бешиха, болячка, чирка; але: прикинутись приятелем — московізм; треба: удати

з себе приятеля або пошитись чи підшитись у приятелі.

Причина — по нашому не те, що московське таке саме слово. „Сталася йому якась причина, занедужав, та все сохне й марніє“. „Причинна“ у Шевченка. Московську „причину“ краще буде перекладати: привід: „З якого приводу це сталося?“ „Який тому привід?“ „З цього приводу“ і т. д.

Рахувати своїм обов'язком — див. лічити.

Рядом — поряд, поруч.

Роздатися — може колода, як заганяти клин у неї. А „роздався крик“ (у тов. Винниченка) — це такий самий московізм, як і „Незалежна Радянська Україна“; по нашому треба: залунав крик, хтось крикнув, щось крикнуло.

Світ = моск. свѣтъ — вселенная; ніяк не можна вживати його замісць нашого світло. „Погасив світ“ — nonsens, а ще як сказати: потушив світ — це перший сорт „скобяного товару съ нижегородской ярмарки“.

Справа — праворуч.

Став читати — можна сказати, коли стоячи читає краще: почав читати. Став на роботу (найнявся) — можна; але став робити — московізм; треба: почав робити, взявся до роботи.

Стірка, стирати білизну — теж московізми: прання, прати.

Сьогодняшній день, торішній рік, непотрібна тавтологія (масло масляне, мертвый трупъ покойника). Просто: сьогодня, торік, або, коли треба усилити, підкреслити, то краще; нинішній день, минулий рік.

Топливо, топити — паливо, палити (див. затопити). „Топити“ можна сало, віск.

Треба, польське trzeba, моск. нужно — вживається тільки в безосібнихреченнях: треба мені грошей. Уживати-ж його в особових реченнях замісць прикметника: потрібний — груба ґраматична помилка. Проте такі помилки чуємо не раз: чи я вам ще треба? Ваша поміч уже не треба, — зам. потрібний.

Умовини — див. відносини.

Характерний од слова характерник. Колись вірив наш народ, що є такі люде з особливою вдачею, що їх і куля не бере і не тонуть вони у воді і чортів не бояться, знають сон наганяти на людей і туман усякий на них напускати; були Степовики — Запорожці характерники. Характерний є ніби прикметник од цього слова і такий вислов, як характерна вдача значить не те, що московська „характерная особенность“. Краще буде сказати: своєрідна вдача.

Хватати можна руками, кліщами, та й то краще було-би по нашому: хапати, вхопити. Не хватило грошей — московізм, замісць нашого: не вистачило або не стало грошей.

Чоловік — не те саме, що моск. „человѣкъ“ (людина), а означає: мужчина, мужъ. Наше: „шестеро чоловіка“ буде не „шесть человѣкъ“, а „шестеро мужчинъ“, бо як там було п'ятеро чоловіка й одна жінка, то вже треба сказати: шестеро людей або шість душ.

Чудовий = моск. чудесный, чудний.

Чудний = моск. странный.

Це-ж не однакові по змісту слова і не можна їх уживати одно замісць другого. „Чудова людина“ = чудный (а не странный) человѣкъ, а „чудна погода“ = странная (а не чудная) погода.

Особливо багато тих московізмів і полонізмів трапляється в наших часописях, де перекладають з московської чи польської мови, а також у всяких офіціальних та службових паперах. Ґазетні співробітники виправдуються тим, що трудно „шліфувати“ мову, коли пишеться на-спіх, бо над душею стоїть „хлопець з друкарні“, що прийшов по матер'ял. Наші урядовці виправдуються тим, що нема у нас службової, канцелярської термінології і доводиться її, теж на-спіх, виробляти по московських зразках.

Може це подекуди й виправдує тих людей, принаймні в їх очах, але від того лихо не стає менше: все-ж таки з цим лихом треба змагатися, особливо тепер, коли й часописна і канцелярська мова ще твориться, ще молода, ще як то кажуть: in statu nascendi,

Ось, наприклад, уривок статуту союзу військових старшин, що заложився у Відні у травні р. 1920 (цитую з „Українського Прапору“):

„Союз має на меті фахове образування (освіту?) своїх членів... збіратися кожного дня (що-дня?)... викладати курси про здоровість (?санітарію?), наземелля (??), змаг (?спорт?) і т. ин.

Не знаю, чим можна і чи можна виправдити таке знущання над рідною мовою? Адже авторам цього статуту не стояв над душею хлопець з друкарні; статут виробляли вони не на-спіх у канцелярії, а помаленьку обмірковували його гуртом. Можуть сказати автори статуту, шо вони вояки, а не писаки, можуть навіть пустити гарну фразу, що вони більше звикли писати шаблею, ніж пером, — та все це не виправдання було-б, а ще гірше обвинувачення: бо писали вони свій статут пером, сидячи у віденьській кавярні саме в той час коли Петлюра, Павленко, Удовиченко, Тютюнник і инші справжні вояки били большевиків, орґанізуючи з повстанчих загонів полки нашої національної армії і потрібуючи до-зарізу фаховців з військовим „образуванням“... Може були якісь невідомі мені причини, що перешкодили фундаторам і членам союзу бути там, де вони найпотрібніші; то коли якась непереможна сила здержала їх у Відні, де їх шаблі мирно спочивали у піхвах, — чи не кращеб їм було вкоротити час нудоти по кавярнях,

взявшися за вивчення граматики рідної мови раніше за всякі ті здоровісти, наземелля та змаги?

З'окрема по адресі наших урядовців скажу: чи-ж конче треба нам іти на-осліп за прикладом і по зразках московських канцелярій і „присутствій", пересажуючи на нашу молоду ниву ті погані бюрократичні форми, що і в давній Росії були огидні, шкодливі, бо мертвили все живе, заганяючи його живосилом на Прокрустове ліжко казенних форм? Навіть за царських часів військове міністерство зробило було спробу збутися тої непотрібної писанини і наказало вести службове листування простими ляконічними надписами на тому-ж папері. Тим більше личить нам, молодій демократичній державі, покинути всі ті архаїчні „рапорти, отношенія, предложенія" і т. и., всі ті „маю честь" чи „маю за честь", „найпокірніше прохаю" і т. ин., бо все це непотрібна дурниця всім, бо відомо, що нема, по суті діла, ніякої чести, коли один урядовець посилає другому якийсь папір, що робить він це зовсім не „покірливо", а навпаки, часто-густо з уїдливим або недобрим почуттям.

Отже, на мою думку, коли вже більшість урядовців органично нездібна відкинути геть ті канцелярські терміни, то треба хоч яко-мога скоротити й упростити їх. Замісць тої умовної єрархичної градації (р а п о р т подає менший до більшого, о т н о ш е н і е пише рівний до рівного, п р е д л о ж е н і е робить старший підвладному,

предписаніе дає дуже великий дуже маленькому) обмежитись у нас двома словами: повідомлення і наказ. Щож до мови, то треба уникати нагромадження тих дієслівних іменників та будування довгих періодів: що простіша буде мова, що ближча вона буде до звичайної розмови, то лекше буде писати папери і розуміти їх, читаючи. Ось приклад:

Пану Міністру Шляхів У. Н. Р.

Представляя при цьому предложення Відділа відчуження об його рішенні в справі відчуження участка землі, належащой громаді с. Триліс з включенням в нюю участка казенного ліса, маю за честь покірно просити Вашего ув'язення (sic!) для негайного виконання цього постановлення, щоб не було припинення робот.

Оттакого нагородив чоловік. Мабуть думав, що поважніше та офіціальніше буде з тими предложеннями, рішеннями та включеннями. Є дві справжні перлини в цьому творі канцелярської музи: відчуження („отчужденіе" — чому-б не витворити вже з нашого власний, власність — вивлащення?) і ув'язнення: незнав, як буде по нашому „заключеніе", заглянув у словник Дубровського і знайшов ув'язнення. Слава тобі Господи! Так і вліпив — ничтоже сумняшеся. Вже про нещасну граматику нічого й казати: півтора десятна гидких помилок у 5—6 рядках; слово по слову

перекладав, ні: перекалічував на хахлацьку мову московські слова, граматичні форми, навіть саму кострюбатість періоду, — тай утворив таке, що тільки плюнь.

Обдарував цим твором неньку-Вкраїну маленький канцелярський чухрай, що напевне вважає себе за великого знавця вкраїнської мови, бо вміє гарно співати „Гречаники“; держав його при собі начальник його, московський „фахавецъ“ із тих, що понастягав з Московщини Лизогуб за славного гетьманування Скоропадського, держав, як спеціаліста (!) для перекладів „на эту нелѣпую мову Грушевскаго, этого измѣнника общему дѣлу, подкупленнаго нѣмцами“ і т. д.

Ось ще уривки з докладу Українця (правника, як він себе називає, значить людини з вищою освітою) про становище в Одесі по весні р. 1920:

„Пану Міністру Закордонних Справ.

... Денікінці, просто кажучи, втекли з Одеси з великим позором... Большовики на чолі з Осадчім... в останні дні... Мануїльський іздав закон... через два тиждні... що таковогo (націон. питання) на Україні нема... Однако з перших-же днів і... по останні часи..... Останній час становище в Одесі... Галицькі частини, стягнути в район Бірзули, не в якім разі з большовиками не підуть... На офіціальном завтраку... за часи, большовиків...

іми зараз-же буде доставлено в самий короткий срок... Між тим національний підйом не тільки в селах, но даже в Одесі... Проїзжая від Одеси до Жмеринки і пройдя весь фронт мені в перший раз довелося... Саме головне... своїми средствами... Уряду найліпше буде істнувати в Одесі.. приймає на увагу... нельзя не визнать і т. д.

* * *

Те-ж саме і з галицьким писанням. Иноді в галицьких та американських ґазетах (особливо в „Українському Голосі“) трапляються такі твори, що єдине про них можна сказати: їх треба перекласти на вкраїнську мову.

Гріхи що до фонетики.

Без кінця — краю можна було-б назбірати помилок, що до лексіки; в цьому може перевіритися всякий, хто добре знає нашу мову, прочитавши уважно хоч одно число наших часописів: що-денних, тижневих і навіть місячників; про останні кажу „навіть“, бо до них можна ставити більші вимоги тому, що вони складаються не на-спіх, як щоденна ґазета, і беруть у них участь поважніші сили.

Погляньмо тепер, що роблять з фонетикою з правописом тої великомучениці, вкраїнської мови.

Наша мова з погляду фонетичного багато де в чому дуже відріжняється від московської. Не знаючи тих

одмін або не дбаючи про них, наші письменники й писарі дуже псують її, заводячи в неї московський елемент.

Вкажу хоч найголовніше.

Йотоване **о** (йо) не має у нас окремого знаку, як те мають усі инші йотовані голосівки (**я, є, ї, ю**) і тому пишеться цей звук двома літерами: **йо,** коли стоїть у початку слова (Йосип, його) або після голосівки (мойого, чийого, знайомий); подекуди цей звук учувається в голосівці **о** після зм'якшеної шелестівки (дьоготь, сльози, сьомий, тьохкати). Московська мова мала колись для цього звуку окремий знак **ё**: ёлка, ёжъ, паёкъ, але потім той знак утратив свої дві крапки, і тепер пишуть просто: елка, ежъ, паекъ, тільки вимовляють те **е,** як **йо.**

Отже, вчившись московською мовою, багато наших людей переносять те умовне **е** і в наш правопис і пишуть на московський штиб: деготь, семий, слези техкати, моего, своего, знаемий. Це помилка недопустима.

Але ще гірше роблять ті, що московську-ж помилку живосилом переносять у нашу мову. Справді бо: є французький звук **eu** і німецький **ö,** якому відповідного не мають славянські мови; з наших голосівок найближчий до того звуку є **и:** французське acteur вимовляється в кінці близько до нашого багатир, упир.

У московській азбуці для того чужого звуку окремої літери нема; щоб означити його на письмі,

почали вживати **ё**, а потім просте **е** (без двох крапок). актёръ або актеръ, мебель (франц. meuble). Хто з Московців не знав французської мови (а таких значна більшість), той читав **ё** або **е**, як у словах: ёлка, ёжъ, тяжко калічучи той чужий звук **eu**. Наші люде, переймаючи чужі слова не з перших уст, а через московську мову, де звикли до неї у школі та на службі, переймають у Московців і те калічення чужого звуку: кажуть і пишуть на московський штиб: актьор, антрепреньор, контрольор, маньоври, а в инших словах, знов таки вимовляють і пишуть те чуже **eu**, як **о**: доктор, автор. Треба-ж було-б уже одного берега держатись. Коли вже мабуть не вдається нам вимовляти й писати той чужий звук, як наше **и** (як у словах: багатир, упир), то вже краще нам іти за прикладом Поляків і писати та вимовляти: актор, режісер, контролер, манерви, бо все-ж таки цим чином ми менше будемо калічити той чужий звук, до якого наше **о** і **е** ближче за те московське ё.

Дуже прикро мені було бачити, як у моїх оповіданнях, що друкувалися спочатку в „Раді“, а потім вийшли книжкою (вид. „Сіяч“), коректорі „поправляли“ мої правильно написані слова: антрепренер, контролер на ті огидні московізми: антрепреньор, контрольор.

Взагалі-ж, переймаючи чужі слова, а особливо імена власні, треба вимовляти й писати їх так, як вони вимовляються у своїм отчизні. Московці цього правила не додержуються і дуже калічать чужі ймена: Loubet

(Любе) вимовляють і пишть Лубэ, як у слові **луб**, Latham (Лятам) — Латам, як у слові **лата**, Zola (Золя) — Зола, як у слові **зола** і ті д. У Французів твердого **л** зовсім нема; отже й ми, шануючи чужу мову, повинні яко-мога старатися не калічити її нашим твердим **л**.

Багато ортографічних помилок роблять ті, що, не рахуючись із законами фонетики й граматики, пишуть так, як вимовляється: хочецця, замісць: хочеться і т. ин. На превеликий жаль у цьому винні де-які наші дуже відомі письменники. Так, у „Рідному Краї", раз-у-раз траплялося: **чі**, міні, чіїх, ціх, замісць: **чи**, мені, чиїх, **цих**. Покійний Нечуй-Левицький, земля йому пером, завзято обстоював писання: в сиві шапці, в Білі Церкві, замісць: в сивій, в Білій, чого конче вимагає граматика. Таксамо: **с** Полтави, **с** козаками, замісць: **з** Полтави, **з** козаками. Адже-ж ми вимовляємо: сило, гудувати, але пишемо: село, годувати. Коли приїменник **з** злився зо словом, що починається тихою шелестівкою, то він асімілюється з дзвінкого **з** в тихе **с**: спалити, сказати, сповідатися (так само і в московській та польській мові: сказать, исповѣдываться, (spalić, spowiadać); але де він не злився, стоїть окремо, там він повинен зберегтися без змін: **з** Полтави (изъ Полтавы, z Poltawy).

Потім страшенна плутанина у нас із м'якшенням шелестівок перед йотованими голосівками. Більшість їх у нашій мові в таких випадках подвоюється: судити

— суддя, смітити — сміття, сіль — сіллю, волос — волосся і т. д.

Ця прикмета їх значно відріжняється від природи тих самих звуків у сусідніх славянських мовах, і ми повинні оберегати цю своєрідну прикмету нашої мови, якою вона дуже відріжняється від московської. Це наш обов'язок особливо тепер, коли ми так завзято мусимо обстоювати наше національне „я“ перед усіма тими ворогами і добрими людьми, що живосилом тягнуть нас до „єдиної неділимої“.

Більшість наших шелестівок перед йотованими голосівками в кінці слів подвоюється, замісць приймати ь, як у московській мові: суддя (моск. судья), мотуззя, полоззя (моск. полозья), зілля (зелье), насіння, покоління (поколѣнье), волосся, Полісся (Полѣсье), сміття, лихоліття (лихолѣтье) і т. ин. З цього правила є винятки: не подвоюються гортанні (ч, к, х, ґ), губні (б, в, м, п) і вони відділяються від йотованої голосівки апострофом: Лук'ян, луб'я, коров'як, вим'я, м'ясо, череп'я, пір'я, довір'я, п'ю, б'є, в полум'ї.

Не подвоюється також перед йотованою група шелестівок: дрантя, смертю, повстю, трястя, годівля, зімівля і т. д.

Але особливо треба звернути увагу на своєрідну й оріґінальну природу наших шиплячих звуків, бо тут найбільше помилок роблять наші люде, оглядаючись на московську мову. Наші ж, ч, ш, щ, ніколи не

м'якшаться і органично не терплять, після себе йотованих голосівок: вони перетворюють їх у нейотовані; виходить так, ніби вони, забравши той j і подвоївшись, стають ще твердіші замісць того, щоби зм'якшитися: збіжжа, подружжа, оружжа (моск. оружье), клочча, зарічча, (клочья, зарѣчье), піддашша, в одмінках: ніччу, одіжжу, під піччу (ночью, печью), хоча відміняються вони по м'якій одміні, як напр. диня, дині — ніч — ночі (а не ночи); щ не подвоюється, бо вже само по собі складається з двох шиплячих (ш+ч): нехворощу. Також і м'якого знаку наші шиплячі не приймають. Зовсім инша природа шиплячих у московській мові: там вони залюбки мякшаться (ночью, печью, нічья, чье) і навіть коли граматично стоїть після шиплячої проста голосівка, то вимовляють її, як йотовану: чудо, ощущаю — вимовляється: чюда, ащющяю.

Отже тяжкий гріх перед нашою фонетикою чинять ті, що нехтують ту своєрідну вдачу наших шиплячих звуків і перекалічують їх на московський лад: нічь, пічь, нічью, пічью, збіжья, клочья, зарічья і т. ин.

Що правда, в де-яких місцях (напр. в околицях Київа) наші селяне вимовляють дуже м'яхко шиплячі в кінці слів, ніби з йотованою голосівкою: лошя, курчя; але це є невеличкий провінціялізм і не дає він ніякого права взагальняти його і псувати нашу фонетику. З другого боку на Волині дуже твердо вимовляють, ніби

відіймаючи j, йотовані голосівки після **р**: ратувати, радно, рабий; і це знов тільки місцева діялєктична особливість, яку не слід узагальняти.

Голосівки **о** і **е** в закритих складах у нас переходять в **і**: ко-ні — кінь, піп — попа, осінь — в осені. Часто помиляються наші люде і кажуть та пишуть: вжити західів, початок вечіра, до Хведіра (замісць: заходів, вечора, Хведора).

Одна з найдорожчих прикмет нашої мови та, що вона дуже мелодійна і з цього погляду стоїть вище всіх славянських мов і нарівні з наймелодійнішою з романських — італійською. Для осягнення тої мелодійности, милозвучности вона має багато засобів. Нехтувати цю прикмету — це тяжкий гріх перед рідною мовою; це не тільки означає незнання її, але втрату або недорозвиток почуття мелодії, так само, як-би хто замісць чарівної арфи або нашої бандури чи торбана волів-би балалайку, замісць рояля або орґану — московську гармошку.

Наша мова не любить збіґу двох, трьох або й більше шелестівок чи голосівок до купи, бо це бренить немило й утруднює вимову. Щоб уникнути такого збігу, вона вживає багатьох засобів. Ось найголовніші:

Звуки **у** і **в** заміняють один одного, відповідно до потреби:

Наш учитель — наша вчителька.

Бачив удову — бідна вдова.

Пішов до врядника — бачив урядника.

Була в Одесі — був у Варшаві.

Вона вдарила — він ударив.

Ану втни! — як утяв! Наш Улас — іди бо, Власе!

Згадав Україну — на Вкраїні милій і т. д.

Инші славянські мови цеї змоги не мають: по московському не скажете йнакше, як: прибывъ въ Варшаву, — аж троє в у-купі; так само: буду у урядника (по нашому було-б: буду в урядника — лехко й гарно). Те-ж і по польському: był w Warszawie, była u Andrzeja — прикрий роззяв через збіг трьох голосівок до купи; по нашому булоби: була в Андрія — і т. д.

Приіменники **з** і **од** (чи окремо, чи злиті зо словом) міняються при потребі на **зо, із, від:** іди з Андрієм, іди зо мною, злазь із воза; нема від сина листа — прийшов од сина лист.

Слова, що починаються на і, можуть вкорочувати його в **й,** коли попереднє слово кінчиться голосівкою і день іде, і ніч іде... чому не йде... Забув імення... Як йому на йменння? Можна вживати **ще** або **іще:** вона ще мала — він іще малий. Злучник **і** може вкорочуватися в **й** або замінятися злучником **та** відповідно до потреби: він і не чув — вона й не чула. Іван і Петро — клич Івана й Петра. Івга та Оксана краще, ніж Івга й Оксана; але почуття краси не допустить сказати: Микита та Тарас, бо збіжиться до купи аж

троє та; Українець скаже: Микита й Тарас — лехко, плавно й мелодійно.

Отож усякий, хто з увагою читатиме наші ґазети та журнали раз-у-раз наскочить, аж іспіткнеться, на такі вирази: щоб в свій час (замісць: щоб у свій час), вона усе зробила (зам.: вона все зробила) і т. ин.

Кінцівка неозначального стану дієслів **ти** може вкорочуватиса в **ть**, відповідно до вимог милозвучности; так само й заміненник **ся** в кінці дієслів: ходи**ти** пішки — ходи**ть** окремо; треба вжи**ти** заходів — Міністр наказав ужи**ть** особливих заходів (так напише урядовець У. Н. Р. року 1940; сучасний напевне написав-би, як навмисне: наказав вжити особисті заходи, зробивши в чотирьох словах чотирі помилки). Здалося мені — здалось Оксані і т. д.

Можна вживати щоб і щоби, знов і знову: щоб одчинити — щоби бачити (як погано було-б: щоб бачити!), щоб ударити або щоби вдарити, щоби злізти або щоб ізлізти, щоби знов узяти або щоб ізнову взяти і т. д.

Як бачимо — багато засобів має наша мова, щоб уникнути прикрого для вуха збігу голосівок або шелестівок. Я-ж не всі приклади визбірав, — їх значно більше; але й цих прикладів досить, щоби показати ці дорогі та своєрідні прикмети нашої мови, її мелодійність, милозвучність. І серце болить, коли бачити, як свої-ж люде, свідомі, патріоти, через недбалість свою толочать ногами

свій скарб, свої діаманти, а натомісць із чужих дворів стягають непотрібне нам сміття...

Гріхи що до граматики.

Хотівши проаналізувати всі помилки проти граматики, що їх роблять наші люде, довелось-би написати розвідку принаймні у-троє більшу за найбільшу граматику, бо мабуть нема такого граматичного правила, такого відмінка, щоб його не покривдили сучасні Українці. Знов не маю я наміру цею розвідкою вчити когось граматики: нехай сам ізнайде собі способи й засоби навчитися її, коли мені пощастило розворушити його національну совість. Отже тут я обмежуся тим, що вкажу найчастіші, тіпові помилки.

Знов і тут більшість їх полягає в тому, що наші люде підганяють наші слова під московську (або польську) граматику і нехтують (а може й не знають) наші окремі, своєрідні правила, що власне й відріжняють нашу мову від инших славянських і надають їй оріґінальний, своєрідний аромат.

Наша мова ближче за московську стоїть до тої давньої мови, якою говорили перші осадчі по-над Дніпром, ті Сармати, що жили ще перед першими Київськими князями. Московську мову витворили колонізатори, що йшли з Наддніпрянщини на північ і схід; вони зустрічали по дорозі дрібні фінські й монгольські племена (Весь, Чудь, Латишів, Мордву, Черемисів

та инш.), зливалися з ними, і під тим впливом змінявся і етничний, колись чисто славянський, тіп Московців і мова їх, що вбірала в себе частину того не-славянського лексичного матер'ялу і втрачала багато давних славянських граматичних і фонетичних форм. Український народ жив і розвивався на старому свойому місці, зберіг свій чистий славянський тіп, і мова його розвивалася ближче до свого пня, тої пра-славянської мови, і зберегла більше елементів її.

Про ті ріжниці між українською й московською граматикою я й скажу тепер, бо власне на тій ріжниці базується більшість помилок, що їх роблять наші люде, думаючи й пишучи по московських зразках. Ці прикмети нашої мови ми повинні дуже берегти й шанувати; наш народ несвідомо, стіхійно зберіг їх під віковим московським обрусительним ярмом, і ми не маємо права нехтувати їх і псувати, продовжуючи шкодливу роботу наших гнобителів.

Про фонетичні ріжниці вже казав я (подвоєння шелестівок, природа шиплячих звуків, перехід **о** і **е** в **і** в закритих складах); додам іще де-що з фонетики, заким перейду до граматики.

1. В українській мові **о** і під наголосом і без його вимовляється однаковісінько, а в московській **о** без наголосу вимовляється, як **а**: харашо, ґалава, патаму что. Де-хто з наших північних Чернигівців, що ближче до Білорусів, мають нахил переносити цю вимову і до

нас, кажучи: паганий, пакинув, а иноді та вимова проривається й на письмі. Звук **а** в московській мові иноді вимовляється, як **е**: чеси (часи), — чого в нашій мові нема: у нас усі звуки вимовляються й пишуться так, як їх Бог сотворив: **о** буде скрізь **о**, **а** буде скрізь **а**.

2. Звука **г** (h) в московській мові майже нема; його заступає звук **ґ** (g); в українській мові навпаки **ґ** зустрічається дуже рідко, а переважає скрізь **г**. Тому-то Московцям трудніше навчитися по вкраїнському, ніж по французькому, бо завжди вони будуть вимовляти наші слова по своїй фонетиці: ґалушка, Ґапка.

3. Звука **ф** наша мова не має і старається замінити його (особливо в іменах власних) звуком **х** (Хима, Хотина, Хома), **хв** (Хведір, Хвастів), **п** (Пилип, Опанас, Нечипір), **т** (Марта, Текля).

4. Гортанні г, к, х, особливо в одмінках іменників, м'якшаться у нас по старо-славянській фонетиці, на нозі, в руці, на стрісі, чого вже нема в московській мові, принаймні в одмінках (падежахъ).

5. З московської азбуки у нас нема літер: **ѣ**, **ъ**, **э**, **ѳ** і **v**, а за те маємо свої літери, яких нема у Московців: **ґ**, **ї**, **є**.

Що до граматичних форм, то в українській мові збереглися ще старі форми, які московська мова вже втратила або має тільки рудіменти їх, а саме:

1. Двійне число: дві (чотирі) нозі, дві руці очима, плечима, дверима. Часто-густо калічать наші

слова на московський штиб; дві ноги, дві руки, очами, плечами.

2. Кликальний відмінок у нас іще живий цілком: Петре, Насте, батьку, сину, тітко, мамо. „Ой коню мій, коню!“ — „Головонько моя бідна!“ У московській мові він лишився тільки в церковних виразах: Господи, Боже, владико. Наші замотиличені московщиною люде не дбають про цю нашу форму і кажуть (і пишуть иноді): Петро! Настя! Мама!

3. Стародавня форма давального відмінка на **-ові**, **-еві**: батькові, коневі, панові, Іванові і т. д., — як старо-славянська: „воздайте кесареві кесарево“, „довліє дневі злоба його“. Цеї форми вже зовсім нема в московській мові, а наші люде заповзялися вижити її і з української. Оце огидне: Пану Міністру, професору Брунсу, графу Тишкевичу („Сміх“, ч. 1). Мені иноді листи адресують: Модесту (який це відмінок? в українській мові його нема) Пилиповичу (кликальний відм.) Левицькому. Де-хто виправдує це ніби-то вимогами милозвучности: мовлячи — не гарно бренить: Модестові Пилиповичові; і це кажуть ті, що тут таки напишуть: „щоб в свій час“ або „вона усе зробила“. Для милозвучности не можна калічити граматику. Поляки більше шанують свою мову; вони напишуть: Jerzemu hrabiemu Branickiemu, дарма, що три однакові кінцівки стоять рядком.

До речі тут ізгадаю: на що нам ті московські „отчества“? Чи не пора-б нам їх викинути з ужитку?

Тільки пам'ять і письмо обтяжають вони без усякої потреби. У нас вони ще вживаються для ознаки цілого роду: Ольгердовичі, Коріатовичі; звідси, мабуть, повелися й назви сел: Варковичі, Маневичі, Кречевичі (їх багато на Волині). Чи не краще-б нам, збувшися ласкавої опіки „царя восточнаго православного", покинути й цю московську формулку йменування людей. Адже-ж можна, за Галичанами, вживати слова пан до імени власного, або до призвища: пане Іване, пані Варваро, панно Наталю, — до менше знайомих: пане Степаненку і т. д. У нас істнують стародавні вирази: пан-отче, пані-матко, панове товариство, панове-громадо. Може „товарищъ" — Винниченко за цю „єрунду" обвинуватить мене в бажанні реставрувати давнє панство і сопричислить мене за це до „дрібно-міщанської буржуазної сволочі"; але таких намірів я не маю; я тільки обороняю нашу мову від обмосковлення, безоглядно до того, чи йшло воно від царської Росії, чи від радянської „єдиної-неділимої", і закликаю наших людей вернутися до свого рідного. Скажу більше: чи не відважились-би ми трошки здемократизуватись і взяти в нашого-ж народу його сердечну, щиру й теплу кваліфікацію в іменнуванні: дядьку Петре, тітко Варваро, діду Модесте, старі до молодих, принаймні при добрих і щирих взаєминах, могли-б звертатись просто по іменні, а як ні, то з додатком пан. Я на цьому не настоюю, але подаю це до міркування. Для ознаки високої пошани ми маємо назви: батьку

і пані-матко; для духовних осіб — пан-отче (краще за московське „батюшка“). Хіба це не краще, ні рідніше нам було-б і не простіше за ці: Катерино Володимирівно, Константине Пантелеймоновичу, Вячеславе Костантиновичу і т. ин.?

Призвища на -ич дуже часто пишуть у нас по московській фонетиці з кінцівкою -іч: Гріневіч і т. д. У нас є наросток тільки ич: панич, дідич, погонич, Олексій Попович.

4. Форма давно-минулого часу в дієсловах (plusquamperfectum): я був сказав, як би ти була не ходила. В московській мові залишився тільки маленький рудімент цеї форми было: хотѣлъ-было сказать. І знов таки без усякої потреби свої-ж люде чіпляють нам обривок чужого старого лахміття на нашу гарну й дорогу шату: хотів було сказати — замісць: хотів був сказати.

5. Складна форма будучого часу з допоможним дієсловом -му (іму): ходитиму, робитимеш, казатиме і т. д. Її зовсім нема в московській мові.

6. Стародавні форми дієслів: дам, їм, єсм і вім. Вони у нашій мові починають атрофуватись, але ще де-які з них живуть: даси, дамо, дасте; з'їси, що ви їсте? Я тобі казочку росповім. Потім оповіси все дрібно. Дурень єси. Невелика єси пані. У поважних промовах: „прожив єси вік свій у праці...“ В галицькій

мові дієслово єсм вживається частіше у скороченій формі: казав-ем, ходив-есь, були-сьмо, питали-сьте.

На жаль, одбившись од рідної мови в московській школі, забуваємо ми ті гарні форми, — народ наш іще вживає їх, — і часто калічимо ті старі дієслова на московський штиб: віддаш йому, з'їш (або ще гірше: віддашь, з'їшь). Галичане теж неправильно кажуть і пишуть: ми є певні. Коли не казати: ми єсмо певні, бо воно вже архаїчно, то краще-б його зовсім не вживати: ми певні.

7. Українська мова має де-які своєрідні наростки (суфікси) іменників і не слід їх забувати й заміняти московськими. Наприклад: для збірних іменників (иноді з одтінком презирства) приростки: **ня**: пташня, комашня, **ва**: мишва, жульва; **ота**: босота, голота, німота. Для ознаки окремої одиниці зо збірного — **ина**: деревина, осокорина, ребрина (зрубав березину, а не березу; зламав собі ребрину, а не ребро). Приросток **ощі**: радощі, молодощі, ласощі, хитрощі (не сдід заміняти московізмами: радість, молодість, хитрість, хоч і ці слова у нас маються, але колоріт їх трошки инший).

Турчин, Сербин, Німкеня, Туркеня, Грекиня, а не московізми: Турок, Серб, Німка, Турчанка, Гречанка.

Перебігаючи вкоротці граматику, зазначу хоч найчастіші гріхи наші проти неї.

Родовий відмінок на **у, ю** замісць **а, я** в нашій мові вживається значно частіше, ніж у московській; крім спільних із нею форм: чаю, сахару, піску, меду, що означають частину якогось матер'ялу, та кінцівка вживається у нас для ймен змислових: часу, розуму, болю, жалю, догляду, клопоту, коліру і т. д. Часто трапляються помилки: без розума, того самого коліра, на кінець світа (замісць: на край світу) і т. д.

Світ замісць світло — теж московізм, рівно-ж як місто замісць місце.

Місцевий одмінок імен муж.роду помилково змішують з давальним, бо де-які особові йменники мають цю форму спільну: при батькові, на злодієві шапка горить, панахида по Шевченкові; це не дає права казати: на лобові, на мостові, на тому кораблеві замісць: на лобі (або краще: на чолі), на мості, на кораблі.

У множині дуже часто місцевий одмінок заміняють на московський лад давальним: по степам і хуторам, по тим прикметам зам.: по степах, хуторах, прикметах.

Дехто з наших письменників — і то не з останніх — у цьому-ж одмінку вживає провінціалізму: на плечіх, на очіх, чого не слід заводить у письменство так само, як наприклад волинського твердого **а** замісць **я** (радно, ратувати, рабий).

В іменниках женського роду иноді трапляються, московські вкорочені форми: вона була йому доброй

жінкой, до моєй сестри, написав моєй сестрі. Цього ні в якому разі не можна допускати.

Родовий множини жен. роду має у нас иноді своєрідну форму, подібну до муж. роду: бабів, матерів, хатів (хоч є і хат), також: старостів, рід Щербинів, хоча староста і Щербина в инших одмінах ідуть по тіпу женського роду. Цього ні в якому разі не можна вважати за помилку і заміняти московізмами: баб, матерей, старост, рід Щербин.

Що до прикметників, то найчастіша помилка, що трапляється навіть у добрих письменників наших — то степені рівня цілком московські замісць чистих специфічних наших: більш відомий, більш видатний, більш потрібний і т. д. замісць: відоміший, видатніший, потрібніший. Далі: самий кращий, самий певний, самий талановитий і т. д. замісць найкращий, найпевніший, найталановитіший.

У відмінках прикметників і де-яких заіменників теж трапляються московізми: з Білой Церкви, своєй охотой, того самого і т. ин.

Иноді вживають нашої таки форми, але так не до речі, так по московському, що аж квасом смердить. Це особливо помічається на вкорочених формах прикметників. Тих форм у нас мало, наша мова їх не любить (у московській та польській мові їх багато): здоров, годен, ладен, варт, готов, ласкав, повинен, рад — тай годі. Ще є форма певен, та й то вона, мабуть, завелась

у нас і не так давно і, либонь, на польський та московський зразок. Отже мало того: цеї, не зовсім рідної форми вживають у нас ось як (цітую з наказу одного з міністрів У. Н. Р.): „Певен, що підлеглі мені урядовці окажуться на висоті свого завдання“... Як живий стає перед очима Его Высокопревосходительство: „Увѣренъ, что повѣдомственные мнѣ чины окажутся на высотѣ своей задачи“...

Чи не простіше, чи не так бюрократично було-б може: „Я певний (або: сподіваюся, маю надію, — бо в таких наказах „певність“ дуже нещира), що підвладні мені урядовці (або може: що урядовці такого-то міністерства, — щоби не тикати в очі людям тою підвладністю, яку вони й без того розуміють і почувають на своїй шкурі) добре зрозуміють важливість свого завдання...

Коли наша мова не любить укорочених форм прикметників, за те вона дуже любить приналежні прикметники і вживає їх охотніше за родовий відмінок іменника: замісць хата Івана, дочка коваля, син столярів — краще казати Іванова хата, ковалева дочка, столярів син і т. д.

Великий знавець нашої мови, що з пієтизмом шанував своєрідні прикмети, дух її — Б. Грінченко — дав нам зразки найчистішої, найколорітнішої мови в перекладі свойому Костомарової „Чернигівки“, що була написана, як відомо, в оріґіналі московською мовою.

Ось один уривок із тої „Чернигівки“ що до тих приналежних прикметників.

„Прийшла й дочка її, сотникова Булавчина жінка“.

Напевне можна сказати, що сучасні наші письменники й перекладачі, принаймні 90% їх, переклали-б слово по слову з московського: „прийшла і дочка її, жінка сотника Булавки“. Проте-ж і Б. Грінченко теж учився московською мовою, на службі теж мусів її вживати. Але він так любив своє рідне, що переміг усі труднощі і без граматики навчився рідної мови краще за тих, що нині й по граматиках навчаються її аби-як, або здебільшого і вчитися її не хочуть, бо вважають себе за авторітети в питаннях мови. Коли-б вони, покинувши свої гордощі, прислухались уважно до чистої мови бабусі — селянки, то почули-б (і запам'ятали-б!) що вона скаже не йнакше, як: „А це старостів Перепеличин онук“ або: „зайняв удовину ковалишину худобу“, а не: внук старости Перепелиці, або худобу вдови коваля.

Навіть що до числівників доводиться робити деякі уваги в обороні нашої мови.

Українська мова ширше за московську вживає збірних числівників: не тільки двоє, троє і т. д., але й десятеро, п'ятнацятеро — до тридцятеро; навіть у складних числах обидві частині вживаються у збірній формі: двадцятеро й двоє, тридцятеро й шестеро і т. д.

Маємо й здріблені числівники, чого не має ніяка инша мова: двойко, тройко, двоєчко, шестірочко і т. ин.

Дрібні числівники теж уживаються ширше, ніж у московській мові: пів чверта, пів-п'ята, пів-шоста і т. д. — до пів-девята. Це старовинна форма, але вона ще живе у нас і забувати її не слід. Колись вона була і в московській мові, але нині в ній лишилося тільки „полтора“: у старовинних московських „былинахъ“ знаходяться инші:

„Чару зелена вина в полтретя ведра“.

Забувають часто наші: двічі, тричі і без потреби заміняють їх чужими: два рази, три рази.

Нема у нас московської „дюжины“ і польського „tuzina“ і не треба притьмом заводити їх у нашу мову. Обійдемося якось і без цього.

Галичане завели полонізми: прийшло десятьох жовнірів; по нашому було-б: десятеро жовніра.

Де-що про заїменники. Дуже часто зустрічаються помилки правопису: **єї** (зам. її), міні (зам. мені), чія, чім, тім, тіїх, тіх, ціх, наші**х**, навіть котрі**х** — замісць: чия, чим, тим, тих, цих, наших, котрих. На **іх** родовий множини мають тільки: моїх, твоїх, своїх, чиїх і всіх.

Наша мова не так широко вживає заіменника котрий, як московська й польська і волить заміняти його заіменником **що**, де тільки можна. Напр.: згубив

книжку, що її батько дав. Це той Перший, що загарбав нашу Україну (Шевч.)

За те з дієсловом та відмінками його помилок буває сила.

Найчастіша помилка і власне та, що дуже псує, обмосковлює нашу мову, є зловживання страдальною формою дієслів. Ця форма в українській мові вживається тільки там, де нема дієвої особи:

Ой чия то хаточка не заметена?
Ой чия то дівчина не заплетена?

Сказано тобі. Це йому пороблено — і т. ин. Ставити тут дієву особу в орудному відмінку, як це робиться в московській мові, у нас рішуче не можна, напр.: мною було сказано, закон, вироблений міністром, книжка, написана автором — це все московізми, що дуже псують дух нашої мови. У нас дієва особа не може стояти в орудному відмінку, а конче мусить бути в іменному: я сказав; закон, що його виробив міністр; книжка, що написав автор. В орудному відмінку при страдальній формі дієслова у нас може стояти тільки пасивний, а не активний іменник, знаряддя дії (ablativus instrumenti): це написано пером або олівцем, а не автором; трава столечена кіньми — значить, що хтось толочив її кіньми, а не самі коні толочили. Такі московські пасивні форми треба у нас перевертати в активні.

Прикро читати такі помилки в урядових наказах, в універсалах і відозвах, бо це ніби якось узаконює таку хибу; прикро бачити їх у творах наших талановитих письменників, бо їх беруть за зразок, иноді може й у школах будуть цітувати ті гарні уривки з поганими помилками проти нашого стілю. Наприклад у П. Граба:

Всі жита грозою збито,
Полягла трава...

Правда, поетам дозволяється більше вольностей, як прозаїкам або урядовим особам; але і в цьому прикладі, я думаю, було-б не менше поезії, коли-б автор був обминув ту прикру помилку:

Всі жита гроза побила,
Полягла трава...

Та саме те слово „гроза“ — чи воно наше?

Дуже часто й багато помилок з окремими дієсловами, що їх калічать, переводячи живосилом у другий стан або додатки при них ставлять на московський або польський (у Галичан) лад. Ось де-які з тих помилок:

Дивитися, роздивлятися у нас середнього стану, а значить не може мати при собі прямого додатку. Тим часом раз-у-раз читаємо таке: роздивилися протест (замісць: розглянути протест). Роздивитися можна по хаті, навколо себе. „Ходить по хаті і роздивляється або розглядається“ — це по нашому; але сказати: закон роздивляється чи розглядається — це така сама паскудна помилка, як-би по московському сказати:

„Соня, ты опять стаканъ лопнула?“ Або: „Ахъ, этотъ человѣкъ меня погибнетъ!“

Вчити у нас тільки діяльного стану: вчити дітей і не чому, а чого: французської мови. Отже сказати: вчити мову — буде nonsens для нас і запеклий московізм; треба: вчитися мови або, хоч із варварізмом: студіюзати мову. Несвідомо й Великий Кобзарь наш зробив помилку: чужому навчайтесь, — треба: і чужого навчайтесь. Нападати кого, а не на кого: троє одного напали. Такий мене страх напав!

Займатися може паливо в печі чи у грубці зайнялась солома. Отже не по нашому буде: займається фізикою чи там чим иншим. Так само: займати когось розмовою, займи дитину, щоб не нудилась, — не добре по нашому (займи телята з паші). Треба отже шукати инших слів для таких виразів, наприклад: забав дитину.

Вживати: заживати чого, а не що: вживає горілки, вживає чужих слів у нашій мові. Грати на скрипку, на дудку, а не на скрипці, дудці.

„Тай найняла козаченька на скрипочку грати“.

„Заграй мені, дударику, на дуду,
Нехай-же я своє горе забуду“. (Нар. пісні).

Доходити чого, а не до чого: дійшов способу.

Іти по воду, а не за водою. Можна сказати: човен пішов за водою, — але це зовсім инше: поплив по течії, понесла його вода. Так само:

Послати, побігти по лікаря, а не за лікарем. Бігти або йти за возом, біжи за Химкою і заверни її — це зовсім инше значіння.

Заграти, заспівати, утяти — веселої, а не веселу. Випити гіркої.

Галичане, що взагалі менше за нас, Наддніпрянців, псують мову, все-ж таки нагинають наші дієслова на польський штиб. Наприклад:

Заосмотрений в зброю — рабський перетвір польського zaopatrzony w broń — замісць: забезпечений зброєю. Польське дієслово замінили поганим московізмом, тоб-то втікаючи від Сціли вскочили в Харібду, і все-ж таки лишився полонізм. Так само:

Змагатися о що, о що ся росходить (o co się rozchodzi) замісць за що, з приводу чого або з якого приводу.

Допуститися мордів (дослівно: dopuścić się mordów) замісць: заподіяти, вчинити злочин, душогубство, дійти до вбивства, душогубства.

Забрали йому (у нього) всі гроші; вмерла йому мати (його мати).

Дістав буком, дістав у шкіру (dostał w skórę). У нас дістати вживається в літеральному розумінні: вилізь на горіще і дістань то-то; не спинайся, бо однаково не дістанеш: дуже високо.

Зголосилося на цей заклик п'ятьох (zgłosiło się . . . pięciu) замісць: озвалося, відгукнулося чи згодилося п'ятеро.

Злочин **на** особі о. Юрика... Ходити **на** університет і т. ин.

Найвища Рада узгляднила (uwzględniła) замісць: взяла на увагу, або-що.

Виператися того вчинку (wypierać się). Чому не: відрікатися?

Просити о попертя (o poparcie). Чому не: просити помочі?

Вертати там, відки приїхав (вертатися туди),

Діткненний хоробою (dotknięty chorobą). Хворий, недужий?

І так без кінця-краю майже у всякому числі галицьких („зглядно" і американських) газет і журналів. Завзято змагаються Галичане з польськими заборчими намірами і з полонізацією, але, самі того не помічаючи, так полонізують українську мову, що ледве чи могли-б вороги-Поляки так „гарно" це зробити.

* * *

Не слід, на мою думку, заводити в письменство такі провінціализми, як неправильні відмінки дієслів: ходе, носе, просе, купе, злупе — замісць: ходить, носить, просить, купить, злупить, так само, як: пишеть, хочеть — замісць: пише, хоче.

Чималий клопіт нам із дієприкметниками та дієприслівниками („причастія“ та „дѣепричастія“). Їх в українській мові небагато; може колись їх буде більше, але тепер не слід нагромаджувати їх, живосилом беручи з московської та польської мови: виходячий, пишучий, бачучий, ділає вражаючо і т. ин. Коли й маємо ми трошки тих дієприкметників, то вони ніби втратили признаки дієслів, а стали простими прикметниками, і перекладати їх на московську мову краще прикметниками, ніж дієприкметниками. Напр.:

маючий — зажиточный, а не имѣющій,

терплячий — терпѣливый, а не терпящій,

балакучий — болтливый, а не говорящій,

видючий — зрячій, а не видящій,

болячий, болючий — болѣзненный, а не болящій і т. д. „Побачив поблизу стоячу Дору“ (Кобилянська) — бренить дуже чудно. „Стояча вода“ — це ще можливо.

Вражаючо, питаючо — дуже прикрі полонізми, яких ні в якому разі не можна заводити в нашу мову.

Дієприкметники страдального стану минулого часу пишуть з одним **н**, а не з двома, як у московській мові: вроблений, заметений, написаний, і т. д. Не треба змішувати цього з прикметниками, що мають наросток — енний, бо це зовсім инша річ: страшенний, нужденний і т. ин.

Не треба зловживати йменниками, витвореними з дієслів; їх у нашій мові поки-що небагато; може

з часом їх утвориться більше, але витворювати й нагромаджувати їх надміру не слід, бо це робить мову тяжкою й кострюбатою. Треба, де можна, заміняти їх иншими йменниками, не дієслівними, а де такого знайти не можна, старатися перевернути речення так, щоб оминути те прикре слово. Напр. замісць:

Порозуміння — згода
навчання — наука
увязнення — неволя
уживання — вжиток
зустрічання — зустріч
голодування — голод
домагання — вимога

Ось уривок із одного протоколу: — Голова поставив на обміркування зібрання питання про утворення комісії постачання" — чи не простіше було-б: „Голова просив збори обміркувати справу з комісією постачання"? Замісць п'яти кострюбатих неологізмів лишається тільки один.

Ще гірше бренять новоутворені дієслівні йменники з кінцівкою — ини: відносини, обставини, умовини і т. д. В народній мові такі слова мають характер якогось обряду чи святкування: хрестини, оглядини, заручини, переносини (коли збіжжа молодої переносять до молодого); отже особливо треба обминати такі неологізми; замісць: в яких вони відносинах? — як він до нього ставиться; замісць: при таких обставинах

або умовинах — я волів-би сказити: при такій рахубі (це щиро-народнє і наше слово, якого нема ні в московській ні в польській мові).

* * *

Про невідмінні частини речення багато не казатиму. Трапляються й тут московізми й полонізми. Так: приїменників із давальним одмінком у нас нема; иноді трапляється і в народній мові московізм **к** (особливо в лайках): іди **к** бісу. А приїменник **по** цілком помилково вживають у нас із давальним одмінком, як доводилось уже про це казати: по степ**ам** і хутор**ам**, по гарячим слід**ам**и, замісць: по степах, хуторах і гарячих слідах. Ця помилка базується хиба на змішуванні місцевого відмінка з давальним, що дійсно бренить однаково в де-яких іменниках особових і в іменниках женського роду: батькові, Шевченкові, — хаті, руці. Але, як-би, не оглядаючись на московську мову, наші люде трошки поміркували над цим, то побачили-б, що є ріжниця між тими подібними формами відмінків: не тільки-бо: по батькові, по Шевченкові, але і **на** і **при** батькові, Шевченкові, а вже **на** і **при** безперечно вимагають місцевого, а не давального відмінку; так само і **по**, **при**, **на** хаті, руці і т. д. Отже у множині буде: **по**, **на**, **при** батьках, хатах, руках, степах. хуторах, а не батькам, хатам, степам.

Приїменник **о, об** має у нас дуже обмежений вжиток: вдарився о (об) поли, вдарь лихом об землю.

Отже московізм буде: зняти питання о поміч (про поміч), сперечатися об тим (про, за це). Галичане завели полонізми: змагатися о то, зачепився о двері, о що ся росходить.

Треба сказати ще про два злучника, що їх помилково перетворили у два дуже погані полонізми.

Аби значить у нас те саме, що московське лишь бы і польське byleby. Отже ні в якому разі не можна вживати його, на польський зразок, замісць нащого щоби. У нас можна сказати: аби день до вечора; робить так, аби збути; дав йому карбованця, аби відчепився.

Тим часом раз-у-раз в урядових паперах, а як-коли то й у часописах зустрічаємо такі вислови: прошу вжити заходів, аби це було виконано — в перекладі на московську мову це буде: прошу принять мѣры, лиш бы (а не что бы) это было исполнено. Иноді через цю помилку може змінитися і зміст речення, наприклад:

Робить, щоби скінчити до вечора.

Робить, аби скінчити до вечора —

у першому можна думати, що говориться про людину роботящу, у другому — про ледащо.

Галичане, цілком на польський штиб уживають злучника а замісць і: школа а релігія.

* * *

Що до помилок проти складні (сінтаксису), то тут уже менше загальних, тіпових московізмів та полонізмів

і трудніше підвести їх під категорії, але за те безмірно багато поодиноких виразів, що бренять для вкраїнського вуха дуже прикро, гидко і дуже псують дух нашої мови. В кінці я подаю спробу покажчика таких московізмів полонізмів, що, певна річ, не вичерпує й десятої частини їх, а тут постараюся зібрати й зазначити хиби проти складні.

Не можна заміняти в нашій мові минулий час наказовим способом, як це практикується в московській мові: „А він візьми та кинь або „а він і напиши на це“ — замісць нормального: взяв і кинув, написав.

Так само: „а він давай кричати“ — замісць нашого: а він ізняв репет, або-що.

Також нема у нас московської форми неозначального стану замісць будучого часу: сьогодня бути грозі — замісць нашого простого: сьогодня буде гроза (туча? громовиця?).

Так само: не бути йому щасливим (не бывать Торжку Новымъ Городомъ) зам.: не буде йому щастя, не буде він щасливий.

Теж не можна вживати на московський штиб наказового стану замісць умовного: не ходи він туди, то був-би живий; у нас для цього є давно-минулий час, якого не має московська мова: як-би він був не ходив туди, то був-би живий. Така форма наказового стану подекуди зустрічається в наших лайках (цього сорту лексікологію широко запозичили ми у Москви):

будь я проклят! „Не будь я песький син, коли вже вдержу більш!“ („Пан та собака“ Гул.-Артем.)

У додаткових причинних реченнях часто зустрічається московський вираз: „дякуючи тому“ (благодаря этому), дуже незугарний в нашій мові. „Дякуючи тому, берлина розбилася“. Таке речення дивовижне і з граматичного і з логічного погляду: берлина не може дякувати та й нема за що дякувати, коли розбилася. По нашому треба було-б сказати: через те, тому або тому-то берлина розбилася. „Дякуючи“ у нас можна вживати тільки в простому розумінні: гості встали, дякуючи господареві за хліб та сіль. Я написав йому листа, дякуючи за поміч.

Дієприслівники („дѣепричастія“) ми маємо теперішнього й минулого часу; але минулого часу вживаються значно частіше, ніж теперішнього часу, і часто заступають ці останні, особливо в додаткових реченнях, що надає особливого колориту нашій мові, якого не слід псувати, притьмом натягаючи наші речення на московський копил. Напр. „желая помочь, мы иногда вредимъ“ — треба перекласти: хтівши (а не хотячи) помогти, ми иноді шкодимо.

Дієва особа в додаткових реченнях часу ставиться не перед дієприкметником, як у московській мові, а після нього і переноситься з головного речення в додаткове. Це дуже оригінальний наш оборот, стародавня

форма, яку я назвав-би своєрідним українським nominativus absolutus. Напр.:

Бачивши батько Грицькову причину, лап його зараз за чесну чуприну (пісня про мудрого Грицька).

Вважаючи владика на це прохання, дозволив їм узяти шлюб у Петрівку („Чернигівка").

Такі гарні своєрідні форми зустрічаються часто у старих українських документах, у літописах (напр. Самовидця) і чистій народній мові. Даремна річ шукати їх у сучасних наших письменників та у всяких партійних часописах . . .

* * *

Де-які речення, складені з наших слів, але на чужий нам штиб.

Московізми:	Наше:
Б'ється, як риба об лід	Побивається, сердешний.
Бесіди не може бути Слова нема	Що й казати. (Бесіда — приятельська розмова при чарці)
Вдарив лицем у грязь	Сорому набрався.
Від нічого робити	З нечев'я.
В ус не дує	Йому байдужісінько.
Посидів годину — другу	Просто: годину, годиночку.
Диву дався	Здивувався.
До тих пір, з тих пір	Доти, з того часу.

Між тим (це дуже часто)	Тим часом.
На днях	Тими днями.
Кожного дня, місяця, року	Що дня, що місяця, що року.
Сьогодняшній день, торішнього року (масло масляне)	Сьогодня, нині, торік.
Не к добру	Не добрий знак.
Ні-ні тай заплаче	Раз-у-раз плаче.
Ні з того, ні з сього	З доброго дива.
Пожалував орден	Дав ордена (пожалував ордена і не дав).
Так сказати, так мовити (полонізм: що так скажу)	Мовляв, мовляли, сказать-би
Не дивлючись на те / Тим не менше	А проте.
Так як	Бо, або: а що.
Перше всього	В сам-перед.
Чого доброго	Нема у нас такого виразу.
Обнадіяні антантою	Антанта їх запевнила.
Із-за недостачі міста	Через недостачу місця (із-за у нас нема; є: з по-за хати).
Не по нутру йому	Не по ньому.
Слава несеться	Несеться курка, а слава шириться. „Слава“ у нас може бути й погана: „Пожалійте сиротину і не вводьте в славу“ (Наталка Полтавка).

До речі мовити („къ слову сказать“)	Просто: до речі.
Рахувати своїм обов'язком	Вважати за свій обов'язок (рахувати можна гроші, яйця)..
Згубив надію	Втратив надію.
Згубив грошей багато на цю справу	Втратив багато грошей (можна і згубити гроші, коли випав гаман із кишені, але це по моск. потерял, а не потратилъ).

Полонізми:	Наше:
В цей спосіб	Таким чином.
Діткнений хоробою	Просто: недужий, хворий.
Від кількох днів	Вже декілька днів.
Вертати там, звідки приїхав	Вертатися туди, звідки.
Тішитися здоров'ям, повагою	Користуватися, заживати.
Забрали йому всі гроші	Забрали у нього.
Вмерла йому мати	Вмерла його мати.
Бувай нам або мені здоров	Просто: бувай здоров.
Україна шпіхліром Польщі	Україна є шпіхлір Польщі.

Опустив Варшаву	Покинув або виїхав з Варшави.
Аґітація, забаччю(!) якої	Аґітація, що має на меті.
Мусіли цофнутися назад	Мусіли відступити назад.
Вп'ялив вигребуючо (?) очі на стоячу Дору (Кобилянська)	По якому це?
Подивляти такі порядки	Дивуватись на такі порядки.

„ВОЛЯ“

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

(найбільший укр. журнал за кордоном)
ВИХОДИТЬ У ВІДНІ З КІНЦЯ ЧЕРВНЯ 1919 р.
під редакцією Андрія Горленка
(А. ВОЙНАРОВСЬКОГО)

Адреса редакції та контори:

Wien VI, Linke Wienzeile Nr. 40

Прийом по справам редакції і адміністрації кождого дня, крім неділь і свят — від 3 до 6 год.

Ціна:

Поодиноке число . .	15 кор.	—	місячне 60 кор.
В Швайц. і Франції .	1 фр.	—	„ 4 Фр.
В Америці	50 цент.	—	„ 2 дол.
В Німеччині	3 марк	—	„ 12 марокі

Гроші прошу слати на адресу: Wiener-Bank-Verein Konto Redaktion Wola.

Українські книжки і „Волю“ набувати можна в книгарнях:

Ґольдшмідта, Wien I., Wollzeile Nr. 11

та

Ф. Бекка, Wien I., Augustinerstraße 8